

A MÓRA FERENC MÚZEUM
ÉVKÖNYVE

Zolnay László, Péter László, Tóth Ferenc, Felföldi László, Bálint Sándor, Juhász Antal, T. Knotik Márta, Börcsök Vince, Hegyi András, Rapcsányi László, Dömötör János, Molnár Béla, Szónoky Miklós, Gallé László, Manfred Pertlwieser, Lipták Pál, Trogmayer Ottó, Kőhegyi Mihály, Jakab Béla és Horváth Ferenc tanulmányaival

1974/75-1

A MÓRA FERENC MÚZEUM

ÉVKÖNYVE

1974—75

I

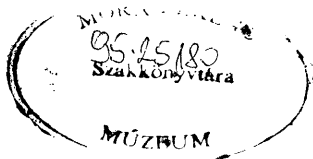
SZEGED, 1975

069
SZ 43

JAHRBUCH DES MÓRA-FERENC-MUSEUMS, SZEGED (UNGARN)
ANNALES DU MUSÉE FERENC MÓRA, SZEGED (HONGRIE)
ЕЖЕГОДНИК МУЗЕЯ ИМ. ФЕРЕНЦ МОРА, СЕГЕД (ВЕНГРИЯ)

Barna László, Dömötör János, Juhász Antal, Gallé László és Szelesi Zoltán
közreműködésével

szerkeszti
TROGMAYER OTTÓ

1988

Technikai szerkesztő
H. KISS JUDIT

A borítólapot *Mayer Gyula* tervezte

Kiadásért felel a Mórá Ferenc Múzeum igazgatója
Példányszám 625 — Terjedelem 33,25 A/5 ív
Készült monószedéssel, íves magasnyomással az MSZ 5601—59 és az MSZ 5602—55 szabvány
szerint
76-5059—Szegedi Nyomda

TARTALOMJEGYZÉK

СОДЕРЖАНИЕ

INHALT

SOMMAIRE

Zolnay László: Szeged-környék néhány művelődéstörténeti emléke 1500 őszéről	5
<i>Einige kulturgeschichtliche Dokumente vom Herbst 1500 der Stadt Szeged und ihrer Gegend</i>	9
Péter László: A Hunyadi János sugárút története	11
<i>Die Geschichte der János Hunyadi-Strasse in Szeged</i>	24
Tóth Ferenc: A makói rév és híd	25
<i>Die Fähre und die Brücke in Makó</i>	63
Felföldi László: Írásos dokumentumok egy mezőváros tánc kultúrájáról	65
<i>Schriftliche Dokumente über die Tanzkultur eines Markt fleckens</i>	75
Bálint Sándor: Az égítetek és természeti jelenségek szegedi hagyományvilága	77
<i>Mit Himmelkörpern und Naturerscheinungen verbundenes Überlieferungsgut in der Szegeder Gegend</i>	104
Juhász Antal: A parasztság tárgyi ellátottsága	105
<i>Die gegenständliche Versehenheit des Bauerntums</i>	166
T. Knotik Márta: Dél-alföldi szőtteskendők	169
<i>Bundgewebene Tücher der Süd-Tiefebene</i>	192
Börcsök Vince: Adatok a pinceépítés, szőlőfeldolgozás és bortárolás hagyományaihoz a Szeged környéki homokon	193
<i>Beiträge zu den Traditionen der Kellerbauweise, der Weinkelterung und -Lagerung im Sandgebiet um Szeged</i>	214
Hegyi András: Szeged gyáripara a Gömbös-kormányzat idején 1932—1936	215
<i>Die Fabrikindustrie von Szeged zur Zeit der Gömbös-Regierung 1932—1936</i>	226
Rapcsányi László: Kelt levelém Ambrózfalván... (Szociográfiai rádióriport)	229
<i>Gegeben mein Brief zu Ambrózfalva... (Radioriport)</i>	239
Dömötör János: Negyedszázados a Zentai Művésztelep	241
<i>25 Jahre der Künstlerkolonie zu Senta (Jugoslawien)</i>	254
Molnár Béla—Szónoky, Miklós: On the Origin and Geohistorical Evolution of the Natron Lakes of the Bugac Region	257
Gallé, László: Die Flechtenvegetation der jugoslawischen Woiwodina (Eine floristische und flechten-cönologische Abhandlung)	271
Pertwieser, Manfred: Die „Berglitzl“ von Gusen. Ein neolithisch-frühbronzezeitlicher Opferplatz	299
Lipták Pál: Neolitikus csontvázmaradványok Deszk mellett	311
<i>Neolithische Skelettreste bei Deszk</i>	315
Trogmayer Ottó: A Maros-vidék bronzkorának néhány temetkezési szokásáról	317
<i>Über einige bronzezeitliche Bestattungsbräuche in der Maros-Gegend</i>	321
Kőhegyi, Mihály: Район первого населения языгов в Венгрии	323
Jakab Béla: Avarkori sírok tojáshéjleteinek tanúságtétele	327
<i>Erfahrungen mit Eierschalen in Gräbern aus der Avarzeit</i>	342
Horváth Ferenc: Szer plébániatemploma és a település középkori története	343
<i>Die Pfarrkirche von Szer und die Geschichte der Siedlung im Mittelalter</i>	374
T. Knotik Márta: Táblácskás szövésű szalag-töredékek	375
<i>Tafelchenartig gewebene Textilreste</i>	378

SZEGED-KÖRNYÉK NÉHÁNY MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI EMLÉKE 1500 ŐSZÉRŐL

ZOLNAY LÁSZLÓ

(Budapest, Budapesti Történeti Múzeum)

Jagello Zsigmond herceg, II. Ulászló magyar és cseh király öccse 1500 és 1505 között hosszabb időt töltött Magyarországon. Testvérei közül — úgy látszott — csak neki nem jut trón vagy érseki szék. Így aztán fivérei apanázsaiából Budán „lengyelkedett”. Végre 1506-ban, két — a lengyel trónon ülő — bátyjának halála után, a lengyelek őt választották királyukká. És Zsigmond — a lengyelek Öreg Zsigmondja — 1548-ig uralkodva, nemzetének egyik nagy királya lett. Sok magyar főurat fogadott barátságába. Itt töltött évei alatt elesettjeinket, szegényeinket buzgón támogatta. Első felesége magyar nő volt, Szapolyai Borbála. Leánya pedig, a Sforza Bonától született Jagello Izabella, János királynak felesége, a magyar Izabella királyné volt...

Zsigmond herceg kicsiny udvartartásának fiatal tagjairól és róla azt írja 1502-ben Pierre Choque, Bretagnei Anna francia királynő fegyvernöke [aki II. Ulászlónak Anne de Foix francia hercegnével tartott menyegzőjén ismeri meg őket]: „*a legkedvesebb emberek s a legjobb táncosok, akiket valaha is hátán hordott a föld...*”¹

Nos, a Magyarországon éledő fiatal herceg bennünket ezúttal annyiban érdekel: udvarmesterével, Szydłowiczki Kristóffal, Lengyelország későbbi kancellárjával szerény jövedelméről, kiadásairól — fillérről fillérré — terjedő számadást vezetett. (S amíg annyi tízezer középkori iratunkat a törökkori seregjárások megsemmisítették, Zsigmond herceg számadáskönyvei, szerencsénkre, Krakóban megmaradtak.) Mivel pedig Zsigmond herceg 1500 év őszén — bátyjának, II. Ulászlónak kíséőjeként — részt vesz a király török elleni portyának szánt délvidéki körutazásán, eljut *Szegedre* s annak környékére is. Számadáskönyveinek néhány adata Szeged-vidék akkori művelődési képét tükrözi. Zsigmond herceg és kísérete a Délvidékre induló II. Ulászló korteziájaként, hosszas előkészületek, fegyvervételek és más vásárlások után, 1500. október 8-án hagyja el Buda városát.

Nagytétény után *Dunaföldvár* (okt. 10.), *Paks* (okt. 11.), *Tolna* (okt. 13.), a Bata-szék közelében állt — s a török világban eltűnt — *Kesztölc* (okt. 15.), *Bátmonostor* (okt. 17.) érintésével október 23-án érkeznek *Bácsra*. November 16-ig időzik itt a király, a királyi sereg s velük Zsigmond herceg.

Ekkor II. Ulászló király — a tél közeledtére való hivatkozással — lefűjja, s a következő év tavaszára halasztja a török elleni hadjáratot. A sereg széteszlik, a király és Zsigmond herceg is — udvarostól — Buda felé cihelődik.

*Csantavér*² (november 19/20.) után november 21-én érkeznek *Szegedre*. — De álljunk meg egy napra ezen a csantavéri Erzsébet-napon! Jellemző: miképpen veri agyon a mulandó időt a két királyi testvér.

¹ *Zolnay L.*, Data of the Musical Life of Buda in the Late Middle Ages. *Studia Musicologica* Tomus IX. fasc. 1—2. Budapest, 1967. 99.

² *Szilágyi—Baróti*, A magyar nemzet története IV. kötet Budapest 1896. 370.

Zsigmond herceg mindjárt Csantavéren elköltött reggelijekor két lengyel udvarnokával — Karwattal és Pothmanskival — leül kártyázni; rövid idő alatt fél forintot veszít.

Este a herceg királyi bátyjával pörgettyűs szerencsejátékot játszik. Úgy látszik, Zsigmond a szerelemben lehet szerencsésebb; ezúttal a király nyeri el fél forintját.

Másnap — még mindig Csantavéren — Zsigmond herceg kemény nyolc forintért egy sötétszürke lovat, egy redariust vásároltat; a lószerszámért — zablá — és a kellő takarmányért tíz magyar dénárt fizet; a lovat hozó lovásznak ostoráért négy magyar dénár üti a markát.³

A következő számadáskönyvi bejegyzést már november 21-én Szegeden⁴ rója papírra a hercegi sáfár.

A szekereken szállított málhától független a herceg — s a király — lóháton vonuló kíséretének útja és menetteljesítménye is. A két Jagelló — a hadat követve, vagy vezetve —, Budától Bácsig, majd Szegedig a következő távokat a következő idők alatt teszi meg:

<i>Buda—Dunaföldvár</i>	82 km	2 nap
<i>Dunaföldvár—Paks</i>	22 km	1 nap
<i>Paks—Tolna</i>	23 km	2 nap
<i>Tolna—Keszthölc</i>	23—25 km	1 nap
<i>Keszthölc—Bács</i>	100 km	4 nap
<i>Bács—Csantavér</i>	80 km	3 nap
<i>Csantavér—Szeged</i>	50 km	2 nap

A napi menetteljesítmény tehát — a „futamodásnyi” táv, a török „konak” — a középkori gördülő sereg szokásos átlaga, a körülbelül 23 km. Ez volt — a római kortól az újkorig — a lóváltóállomások átlagtávolsága; annyi, amennyit egy ló egy futamodásra megtesz.⁵

A herceg nov. 21-én — alighanem estefelé — érkezik Szegedre. Nyomban felkeresi a város fürdőjét. Aranybetűs ünnepe ez a szegedi fürdősöknek! A sáfár a hercegi fürdő balneátorának fejedelmi borralalót, másfél forintot fizet; a fürdőmester inasai [*in balneo duobus pueris balneatoris, qui serviebant domino principi in balneo*] fél forintot kapnak.

Másnap reggel egy pap keresi fel a hercegi szállást *cum haspersorio*, vagyis szenteltvíztartóval (hat dénár). Valószínűleg a herceg imahelyét szenteli fel. Reggeli után — a kor szokásához képest — *hegedűs* keresi fel Zsigmondot s szerény negyed forintért muzsikával köszönti őt.

Még ugyane napon, délelőtt egy pálos kolostor remetéi⁶ keresik fel őt és almával ajándékozzák meg. A herceg arra utasítja sáfárát, hogy egy forinttal jutalmazza meg a barátokat.

Szegeden azidétt a kor kedvelt szobaillatosító szere, a — suffugiumhoz kellő, pézsmaillatot árasztó — trucuszkusz is kapható. *Gyermek*, a herceg embere hat dénárért vásárol belőle.

³ *Divéky A.*, Zsigmond lengyel herceg budai számadásai (1500—1502, 1505.). Budapest, 1914. 75. A helység neve a latin-lengyel herceg szövegű számadáskönyvben: Czomthafegier villa.

⁴ „Szegedzyn”, *Divéky*, i. m. 75.

⁵ *Jankovich, M.*, Pferde, Reiter, Völkerstürme. München 1971., 142—153, 223.

⁶ „...monachis de ordine Sancti Pauli, poma ... portaverunt...” *Divéky*, i. m. 76 — *Gyéressy Béla* szíves tájékoztatása szerint valószínűleg a sajlóádi páloskolostor remetéiről van szó; nekik van birtokuk Szeged vidékén.

A lengyel királyfi jöttének hírére a szegedi domokosrendi barátok is megjelennek szállásán; az alamizsnát kérő szerzeteseknek vacsoratájban negyed forintot juttat a sáfár.

A lengyel kíséret tagjai közül betegen ér Szegedre a herceg udvari bolondja [alighanem a részeges Czowch] és Jurek, Zsigmond szabója. A bolondnak két dénárt utalnak ki — borra. A beteg szabó, Jurek, járandóságára egy forintot kap.

November 23-án az egyik — oláh földről érkező — inasnak süveget és magas-szárú cipőt, vagy csizmát vásárolnak Szegeden, 31 dénárért.

Kisvártatva egy szegedi iskola rekordáló diákjai dallal köszöntik szállásán Zsigmond herceget. Negyven forintot kapnak.

Hamarosan megérkeznek a *másik* iskola énekes diákjai is. Ugyanannyi a jutalmuk.

Ugyane napon 15 dénárt fizetnek ki a herceg fehéreneműi mosatására.

Indulófélben — 8 dénárért — újabb illatosító és füstölőszereket vesznek az útra. Azután Karuat — a herceg lengyel útımarsallja — magához vesz egy forintot és elindul Északra, Szer felé, szállást csinálni.

A sáfár még gyorsan (hat dénárért) papiroost vásárol a kincstár számára. Aztán a hercegi csapat is felkerekedik.

November 24-én már Szeren — [Pusztaszer] — vannak.⁷

Szer városában egyetlen, de fontos adatot jegyez fel a hercegi sáfár. November 24-én Szeren is rekordálók keresik fel Zsigmondot, énekekkel köszöntik. Amiért is egy negyed forintot — egy ortot — kapnak.

A következő állomás: *Kyeczkiet oppidum*. Ez is iskolás város! A kecskeméti rekordálókat — csakúgy mint szeri társaikat — ugyancsak negyed forinttal jutalmazták.

Este azután — és itt, Kecskeméten, ennél a bejegyzésnél tudjuk meg, hogy Zsigmond herceg mind Szegeden, mind Szeren, mind pedig Kecskeméten II. Ulászló királynak útítársa — : maga a herceg kér sáfárától egy negyed forintot. A két Jagelló ugyanis — a királyi bátya s a hercegi öccs — pörgettyús játékkal⁸ üti agyon a kecskeméti estét.

És lassan vége a királyi testvérpár — hadjáratként indult — békés országjárásának.

November 28-án már *Pesten*, másnap *Budán* vannak. Pár hét—, és 1501 január 5-én „jóemberek” jelennek meg Budán Zsigmond herceg szállásán. Jóféle borok hordóit emelik le szekerekükről. A szegedi polgárok újévi ajándéka ez Jagelló Zsigmondnak.⁹ Úgy látszik szívükbe zárták a herceget.

Ez a pár adat középkori oklevelekben oly szegény tájunknak értékes mozaikja.

Rekordálók szerepe a legjelentősebb művelődéstörténeti emlék.

Szegednek eszerint 1500-ban két iskolája is volt.¹⁰ De van egy-egy — alkalmasint triviális iskolája — Szer és Kecskemét városának is.

⁷ A lengyel sáfár „Sek oppidum” néven tünteti fel Szer városát. Abból azonban, hogy Szeged és Kecskemét közé esik — itt pedig semmilyen Szék nevű városunk nincs — csakis Szerről lehet szó. „Valószínűleg tévesen írta Szer (Pusztaszer) helyett; 27 km Szegedtől” — írja *Divéky Adorján* i. m. 76. 2. jegyzet.

⁸ „ludus cryzolkí”. *Divéky*, i. m. 77.

⁹ *Divéky* i. m. 85. — „Item a depositione vini in celarium domini principis dati a civibusde Segedino per manus Chroberski dedi I. ort.”

¹⁰ Adatunk kiegészíti *Reizner* monográfiájának (III. 224.) feltételezéseit Szeged iskoláinak számáról. Ő négy — szerzetesrendi — iskolát tételez fel. Kettő bizonyosan volt!

A városnak — fejedelmi személyek igényeit kielégítő — közfürdője is van, fürdőmesterrel, inasokkal.

A csantavéri lóvásárlás a hetven évvel korábbi burgundi utazónak, Bertrandon de la Brocquière-nek 1432 évi jegyzetét idézi fel, szegedi és alföldi méneseink gazdagságáról.¹¹

A kisebb szegedi beszerzések a hajdani itteni piac kereskedelmi árucikkeinek bőségét mutatják.

S megjelenik Szegeden középkori város- és faluéletünk kedves alakja, a kóbor hegedűs — a *cytharedus* — is.¹²

E törökverésnek indult s kártyázásokba fulladt országjárásnak történetkéje annyiban értékes, hogy néhány olyan emléket idéz fel, amelynek más dokumentuma, történelmünk mostohaaságai okán, megsemmisült. Bács vára, ahol II. Ulászló király és Zsigmond herceg 1500 őszén közel egy hónapot töltött, már csak romjaiban áll, Zombortól délre, a Mosztonga kanyarulatában. Valaha nagyobb várost védett; káptalana — amely görög szerzetesrendi kolostor helyére települt — 1229-ben már hiteles hely. 1234-ben ciszterciek gondozzák Bács ispotályát, 1316-ban már a ferenceseknek kolostora is ékesíti e városkát. (Sőt, — hogy régi zenetörténeti emlékeket is idézzünk — : káptalanának már a XIII. században említik éneklőkanonokát is, egy 1274 évi összeírás során pedig Bács lakójaként sorolnak fel bizonyos Ladislaus Sypust.) Ma Jugoszlávia városa.¹³

Csantavér neve sem túl sokat szerepel. Csánki¹⁴ két középkori említését idézi csupán.

Valamennyi adat között azonban mégis Szer énekes deákjainak említése a legfontosabb. Hiszen Szernek, mint oppidumnak neve sajnos éppen a fontos 1522. évi tizedjegyzéknek abban a három kerületében volt, amely — szemben a három megmaradt Csongrád megyei tizedkerületével — elveszett.¹⁵

Fontosnak érzem ezt — éppen 1974-ben, Horváth Ferenc szeri plébániai templom-feltárásának évében — azért, mert amíg Szer monostorának kisebb archívumot megtölthet levéltári anyaga, s lassan könyvtárnnyivá növekedik irodalma, Szer oppidumáról, annak plébániatemplomáról és — nyilván templomi iskolájáról — jószerevel semmit nem tudunk. Erről talán legfeljebb az az 1233. évi oklevél szól, amely az *ecclesia de Zerr*-t említi,¹⁶ meg az 1332/37. évi pápai tizedlajstrom. (Eszertint Ladislaus sacerdos de Sers, egyháza után két márkát fizet.)

¹¹ *Jankovich, M.*, i. m. 136.: Bertrandon de la Brocquière szerint 1432-ben Szegeden — ahol akár három-négyezer lovat is lehetne venni —, akad már kitűnő csödör tíz jó magyar forintért. Csantavéren 1500-ban Zsigmond herceg lovát 8 forintért vesztegetik. Egyébként a szegedi (és pesti) lóvásár temérdek lova okkal tűnik fel de la Brocquière-nek. Ne feledjük: Anglia Erzsébet királynő idején (1533—1603) képtelen háromezernél több lovat nyeregbe ültetni; annyira csekély a loállományuk.

¹² 1522-ben Szegeden öt sípost, négy dobost, négy lantost, két hegedűst, egy trombitást, egy pulzátort (harangozót), és két kántort irtak össze. *Reizner J.*, Szeged története, III. Szeged, 1890. 400. 2. jegyzet. Vö. *Kubinyi, A.*, Spielleute und Musiker von Buda (Ofen) in der Jagelló Epoche. *Studia Musicologica*, 9. (1967) 1—2. füzet, 72—97.

¹³ *Győrffy Gy.*: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza, I. Budapest, 212. 1963.

¹⁴ Chontafeyer címen 1462-ben és az 1520/21. évi tizedjegyzékben említik. *Csánki D.*, Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában, I. Budapest, 1890. 680.

¹⁵ *Szabó I.*, Bács, Bodrog és Csongrád megye dézsmalajstromai 1522-ből. Budapest, 1954. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai, 86. sz.) 5.

¹⁶ *Knauz, F.*, Monumenta ecclesiae Strigoniensis, I. 294. — A többi adat — zömmel a szeri monostorról —: *Csánki D.* i. m. I. 678. — *Karácsonyi J.*, A pusztaszeri monostor kegyurai, Budapest, 1897. — *Győrffy Gy.*, Az Árpád kori Magyarország történeti földrajza, I. Budapest, 1964. 904—905. — *Győrffy Gy.*, Pusztaszer, Műemlékvédelem, 1959. 193—.

Így tehát meglehet s valószínű: 1500-ban Szer oppidumának azok a rekordáló-diákjai köszöntik Zsigmond herceget s királyi bátyját, akik az 1974-ben feltárt kicsiny plébániához tartozó városi iskolában tanulhattak.

EINIGE KULTURGESCHICHTLICHE ANGABEN IN BEZUG AUF SZEGED UND IHRE UMGEBUNG VOM HERBST 1500

von

László Zolnay

In seiner kurzen Abhandlung ergänzt Verf. das kulturhistorische Bild der Umgebung von Szeged — und auch das der Stadt selbst — um die Wende des 15. und 16. Jahrhunderts mit einigen interessanten bis jetzt unbekanntem kulturgeschichtlichen Daten.

Ulászló II. hatte einen Feldzug gegen die Türken vor, und sein jüngerer Bruder, Prinz Sigismund, der in seinem Hof in Buda lebte, begleitete ihn auf diesem Weg. Statt eines Feldzuges umwandelte sich aber die Reise in eine friedliche Rundfahrt im Lande. Da die Urkundesammlungen der damaligen Zeit der türkischen Verwüstung verfallen sind, lernt man die Reiseroute der königlichen Brüder und ihren Zeitvertreib aus den Eintragungen des im Archiv von Krakkau bewahrten königlichen Abrechnungsbuches kennen.

Im Hintergrund entfalten sich — wenn auch blass — die Umriss der spätmittelalterliche Urbanisierung von Szeged wie auch manche kulturelle Beziehungen einiger im Raume von Szeged liegenden, kleineren Ortschaften.